

Preschool Children and Violence: Exposure and Victimization Levels*

Evrım ÇETİNKAYA YILDIZ**, Zeynep HATİPOĞLU SÜMER***

ABSTRACT. Children's chronic exposure to violence negatively affects their social development even though the level of violence is low. In the available literature, implementing prevention programs at early ages is suggested due to being more effective and economic. Nevertheless, most of the violence prevention programs target adolescents. Therefore, in this study, violence exposure levels of 62 children (3-6 ages) are examined through Violence Exposure Scale (VEX-Violence Exposure Scale; Fox and Leavitt, 1995). The adapted version of VEX is administered through individual interviews. The results indicated that at all settings (home, school, and neighborhood) preschool children exposed to mild violence more than severe violence and almost all of the reported severe violence incidents occurred in the neighborhood setting.

Key Words: violence exposure, preschool children

SUMMARY

Purpose and significance: On preventing youth violence, repeated interventions at different ages especially at early ages, found to be effective. Effective preventive interventions for all age groups can only be prepared after defining the prevalence levels of violent events, the developmental needs of children, and culture specific issues. Therefore, the purpose of this study is to reveal the violence exposure levels (mild-severe) of preschool children (age 3-6). This study is important because the preschoolers' violence exposure level has not been studied in our country before.

Methods: The participants of this study were the students (n=80) of two preschools located in Ankara. However, some children (n=18) could not complete the interview due to several reasons (they are not mature enough; they have mixed reality with imaginary situations, etc.). Sixty two (62) of the students completed the interview, of these 54.8% were girls (n=34), and 45.2% were boys (n=28). The mean age was 4.5 (SD=1.14). In order to conduct the interviews with children, permission letters were granted from the school managers and the parents of the children. The appointments of the interviews were arranged previously and 15-20 minute-interviews conducted with each child afterwards.

Results: The results yielded that the preschool children were exposed to quite amount of mild violence at home, at school and in the neighborhood. Almost all of the severe violence events that subjects reported took place at the neighborhood setting. The violence exposure experiences of children between the ages of 3 to 6 found to be very high and similar to the literature (Kapçı, 2004; Olweus, 1993; Pekel, 2004). The violence exposure levels of boys were found to be higher than girls.

Discussion and Conclusions: This current study revealed that preschool children were exposed to mild violence at different settings. Even though the violence is mild and the exposure level of children is low, continuous exposure to violence might traumatize children. Therefore, understanding preschool children's violence exposure levels and not excluding them from prevention interventions is important. The researchers generally ignore the preschool age group when studying violence exposure due to either underestimating small children's experiences related to violence or the difficulty of working with small children. However, this study demonstrates that it is possible to measure the experiences of preschool children if appropriate measurement tools are used.

*This article is a broader version of the paper presented at the 9th National Congress on Psychological Counseling and Guidance Congress, Çeşme, Turkey, 17-19 October, 2007.

** Research Assistant, Middle East Technical University, cevrin@metu.edu.tr

*** Assist. Prof. Dr., Middle East Technical University, zeynep@metu.edu.tr

Okul Öncesi Çocuklar ve Şiddet: Tanık ve Kurban Olma Düzeyleri*

Evrım ÇETİNKAYA YILDIZ **, Zeynep HATİPOĞLU SÜMER ***

ÖZ. Çocukların kronik olarak şiddete maruz kalmaları, şiddetin düzeyi düşük bile olsa, sosyal gelişimlerini olumsuz olarak etkilemektedir. İlgili alan yazın incelendiğinde, şiddeti önleme programlarının erken yaş gruplarına yönelik olmasının daha etkili ve ekonomik olduğu belirtilmesine karşın programların büyük bir çoğunluğunun ergen gruplarını hedef aldığı görülmektedir. Bu amaçla bu çalışmada okul öncesi dönemdeki (3-6 yaş) 62 çocuğun şiddete maruz kalma düzeylerini belirlemek için Şiddete Maruz Kalma Ölçeği'nin (VEX-Violence Exposure Scale; Fox ve Leavitt, 1995) Türkçe'ye uyarlaması yapılmış formu bireysel mülakat yöntemi kullanılarak uygulanmıştır. Bulgular, okul öncesi dönem çocuklarının ev, okul ve mahalle ortamında çoğunlukla hafif düzeyde şiddete maruz kaldığını, ancak çocukların rapor ettikleri ciddi düzey şiddet olaylarının hemen hemen hepsinin ise mahalle ortamında gerçekleştiğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: şiddete maruz kalma, okul öncesi çocuklar

GİRİŞ

Toplumsal şiddet, “ev, okul ve mahalle gibi kişinin yakın çevresinde meydana gelen, silah, uyuşturucu ve kasıtlı olmayan rastlantısal şiddetin sıklıkla kullanılması ile ortaya çıkan bir çeşit kişiler arası şiddet” olarak tanımlanmıştır (Osofsky, 1995, s.782). Toplumsal şiddet, tanıdığımız ya da tanımadığımız kişilerin işlediği, doğrudan ya da dolaylı (tehdit) şiddete tanık olmak ya da bu şiddetin kurbanı olmak şeklinde kendini gösterebilir (Shahinfar, Fox ve Leavitt, 2000). Özellikle çocukların ve ergenlerin toplumsal şiddete maruz kalmaları tüm dünyada büyük bir halk sağlığı sorunu olarak görülmektedir. Bu sorun her ne kadar her yerde görülse de özellikle kentlerde ve düşük sosyo-ekonomik seviyeye mensup kişilerin yaşadığı kenar mahallelerde, riskin daha fazla olduğu bilinmektedir (Guterman, Cameron ve Staller, 2000).

Shahinfar, Fox ve Leavitt'e göre (2000) toplumsal şiddeti diğer travmalardan ayıran üç fark vardır: (1) daha yaygındır; aile, okul, oyun bahçesi ve mahalle gibi farklı ekolojik seviyelere nüfuz eder, (2) kronik bir tehdittir; ne zaman olacağı belli olmayan doğal felaketlerin travması gibi değildir, (3) yabancılaşmaya neden olur; savaşta bir çeşit travmadır ve ciddi düzeyde şiddet içerir ama savaşan grupların kendi içinde yakınlaşmasına sebep olur. Ayrıca toplumsal şiddet, bireylere şiddetin sebebini açıklayıcı bir ideolojik çerçeve ya da kendisini kıyaslayacağı bir grup sağlamaksızın onları topluma yabancılaştırır.

İlgili alan yazında toplumsal şiddeti oluşturan olayların çeşitli şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Örneğin, Raviv, Erel, Fox, Leavitt, Raviv, Dar, Shahinfar ve Greenbaum, (2001) şiddeti, hafif (mild) düzeyde şiddet (bağırma, bir şeyler fırlatma, birisini itme, birisini kovalama, birisini tokatlama, birisini dövme vb.) ve ciddi (severe) düzeyde şiddet (bir şeyler çalma, silahla ya da bıçakla tehdit etme, bıçaklama, ateş etmek, tutuklanma, uyuşturucu satma vb.) şeklinde sınıflandırırken, Stein, Zima, Elliot, Burnham, Shahinfar, Fox ve Leawitt (2001) şiddeti, saldırgan (assaultive) şiddet, suç oluşturan (criminal) şiddet ve silahlı (armed) şiddet olarak üçe ayırmıştır. Ayrıca şiddet yaygın olarak, fiziksel, sözel ve dolaylı olmak üzere üç grupta da sınıflandırılmaktadır (Crick, Casas ve Ku, 1999; Kochenderfer ve Ladd, 1996).

Şiddete tanıklık etme ve şiddetin kurbanı olma toplumsal şiddete maruz kalmanın iki farklı şekli (Farrell ve Sullivan, 2004; Kliewer ve ark., 1998; Shahinfar ve ark., 2001) olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmalar, küçük yaşta toplumsal şiddete maruz kalan çocukların gelişimlerinin olumsuz yönde

*Bu makale 9. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde sunulan bildirinin genişletilmiş versiyonudur. Çeşme, Türkiye, 17-19 Ekim, 2007.

** Araştırma Görevlisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, cevrin@metu.edu.tr

*** Yard. Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, zeynep@metu.edu.tr

etkilendiğini göstermektedir. Örneğin, ergenlerde saldırganlık, suç işleme ve uyuşturucu kullanımı gibi dışa vurum bozuklukları (Farrell ve Sullivan, 2004; Garbarino, Kostelnky ve Dubrow, 1991; Shahinfar, Kupersmidt ve Matza, 2001) ve depresyon, kaygı gibi birçok içe vurum bozuklukları ile toplumsal şiddete maruz kalmanın ilişkili olduğu bulunmuştur (Bower ve Sivers, 1998; Kliewer, Lepore, Oskin ve Johnson, 1998).

Çocukların, özellikle güvenli olması beklenen yerlerde (ev, okul, oyun parkı, vb.), kronik olarak şiddete maruz kalmaları, şiddetin düzeyi düşük bile olsa, sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, toplumsal şiddetin rastlantısal olma özelliği, ailelerin ve çocukların güvenlik duyguları üzerinde süregelen bir tehdit oluşturmaktadır (Osofsky, 1999). Son yıllarda ülkemizde yapılan araştırmalar ve medyaya yansıyan haberler, şiddet olaylarının ülkemizde de çocuklar ve ergenler arasında yaygın bir sorun olduğuna ve bu olayların giderek arttığına dikkat çekmektedir (Alikashişoğlu, Erginöz, Ercan, Uysal, Kaymak ve İter, 2004; Çocuk Suçlular Raporu, 2006; Sümer-Hatipoğlu ve Aydın, 1999). Ancak, ülkemizde çocukların şiddete ne derecede maruz kaldıklarını gösteren, ülke genelinde yürütülmüş, az sayıda büyük çaplı araştırma bulunmaktadır. Bilir, Arı, Dönmez, Atik ve San'ın (1991), 4-12 yaşlar arasındaki 50.473 çocuk üzerinde yürüttüğü araştırmada çocukların cinsiyet farkı olmaksızın %62.60'nın fiziksel cezaya maruz kaldıkları ortaya konmuştur. Bu araştırma, bütün yaş gruplarında fiziksel ceza alan çocukların, fiziksel ceza almayan çocuklara göre çoğunlukta olduğunu da göstermektedir. Buna göre araştırmadaki tüm çocukların yaklaşık %60'ına fiziksel ceza uygulandığı görülmektedir. Medyaya yansıyan okulda şiddet olaylarının (2002-2004 yılları arasında üç büyük gazetede yer alan haberlerin) incelenmesiyle yapılan bir meta analiz çalışmasında (Akbaba-Altun, Yerin-Güneri ve Erdur-Baker, 2006), şiddet olaylarına ilişkin 80 haberin 27'sinde öğrencilerin, 21'inde öğretmenlerin, 14'ünde yöneticilerin, 5'inde velilerin, 8'inde okulda görevli birden fazla yetişkinin, 5'inde diğer yetişkinlerin şiddet olaylarını gerçekleştirdiği belirtilmiştir.

Ayrıca ülkemizde okulda şiddet olayları ile ilgili olarak resmi kayıtlarda yer alan verilerin ne ölçüde sağlıklı olduğu bilinmemektedir. Bu tür olaylar, okul yönetimleri ve karakollar tarafından ya eksik olarak rapor edilmekte ya da hiç rapor edilmemektedir. Dolayısıyla, okulda şiddet ile ilgili bilgilerimiz öğrencilerden öz değerlendirme yolu ile veri toplayan araştırmaların bulgularıyla sınırlıdır. Türkiye'de okulda şiddet ile ilgili olarak yürütülen araştırmalar incelendiğinde, öğrencilerin azımsanmayacak bir kısmının fiziksel, sözel, ilişkisel ve cinsel şiddete maruz kaldıklarını (Alikashişoğlu, Erginöz, Ercan, Uysal, Kaymak ve İter, 2004; Atik, 2006; Devci ve Açık, 2002; Dölek, 2002; Kapçı, 2004; Pişkin, 2006; Özcebe, Üner ve Çetik, 2006; Tarı, Ögel ve Yılmazçetin, 2006), sözel şiddetin fiziksel ve dolaylı şiddete göre daha sıklıkla görüldüğünü (Atik, 2006; Pişkin, 2006), erkeklerin kızlara göre daha fazla şiddet davranışında bulunduğunu (Karaman-Kepenekçi ve Çinkır, 2001; Özcebe, Üner ve Çetik, 2006; Pişkin, 2002; Pişkin, 2006; Yurtal ve Cenkseven, 2006), şiddetin en fazla tenefüslerde (Pişkin, 2006) ve sınıf içerisinde (Karaman-Kepenekçi ve Çinkır, 2001; Pişkin, 2002) gerçekleştiğini ortaya çıkarmaktadır.

Önleyici çalışmalar ile ilgili alan yazında, çocuklara ileri düzeyde düşünme, barışçıl çatışma çözme, öfke kontrolü, problem çözme ve iletişim becerileri gibi sosyal becerilerin ve empatik anlayışın öğretilmesini hedefleyen çalışmaların şiddeti önleme konusunda etkili olduğu vurgulanmaktadır (Durant, Barkın ve Krowluck, 2001; Foster, 2000; Leaf, 2001; White, 1995). Ayrıca, birincil koruma (primary prevention) programlarının davranışların şekillenmeye başladığı erken yaş grubundaki tüm çocuklara uygulanmasının henüz sorun ortaya çıkmadan müdahale etme şansı yaratacağından uzun vadede daha etkili ve ekonomik sonuçlar ortaya çıkaracağı öne sürülmektedir (Webster-Stratton ve Taylor, 2001). Dishion, Andrews, Kavanagh ve Soberman'ın (1996) da belirttiği gibi davranış problemleri tek bir tedavi ile çözülebilecek hastalıklar değildir; aksine, duruma, içerik ve gelişime bağlı olarak azalır ya da artar. Dolayısıyla, tüm çocukluk dönemi boyunca (0-18 yaş) önleyici çalışmaların devam etmesinin gerekliliği ifade edilmektedir. Ayrıca, önleyici çalışmaların planlanmasında, yaş gruplarına göre şiddete maruz kalma düzeylerinin belirlenmesinin önem taşıdığı bilinmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın amacı, ülkemizde şiddete maruz kalma ile ilgili yapılan araştırmalarda çok az çalışılmış bir örneklem olan okul öncesi dönemdeki (3-6 yaş) çocukların hafif ve ciddi düzeydeki şiddete ne derece tanık olduklarını ve doğrudan maruz kaldıklarını araştırmaktır.

YÖNTEM

Araştırma grubu

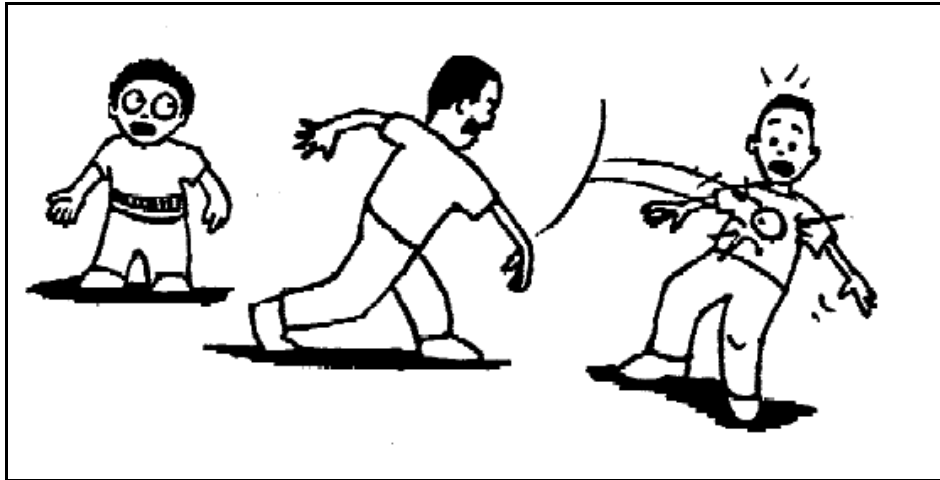
Bu çalışma kapsamında, Ankara’da faaliyet gösteren iki anaokuluna devam etmekte olan 80 çocuğa ulaşılmıştır. Ancak çocukların bir kısmı (n=18) çeşitli sebeplerle (yeterli olgunluk seviyesinde olmamaları, hayali durumları gerçeğe karıştırmaları, sorulara yeterince odaklanamamaları, vb.) ölçeğin uygulandığı mülakatı tamamlayamamışlardır. Ölçeği tamamlayan toplam 62 çocuğun %54.8’i (n=34) kız, %45.2’si (n=28) erkektir. Araştırma grubundaki çocukların yaşlarının aritmetik ortalaması 4.5’dir (SS= 1.14). Katılımcıların yaş ve cinsiyetlerine göre dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcı sayısının yaş ve cinsiyete göre dağılımı

	3 yaş	4 yaş	5 yaş	6 yaş	Toplam
Kız	7	10	7	10	34
Erkek	8	8	5	7	28
Toplam	15 (% 24.2)	18 (% 29)	12 (% 19.4)	17 (% 27.4)	62

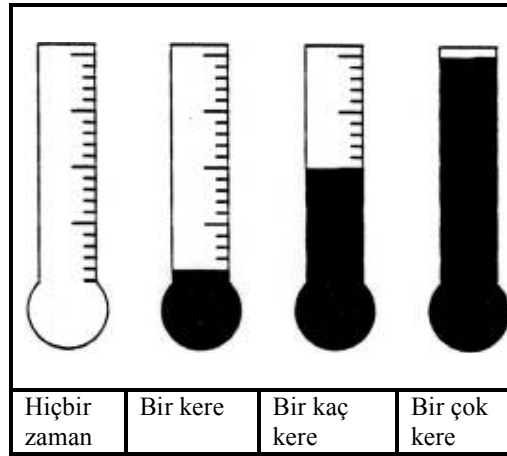
Veri toplama araçları

Bu çalışmada, katılımcı çocukların şiddete maruz kalma düzeylerini ölçmek için, Şiddete Maruz Kalma Ölçeği (Violence Exposure Scale- Revised, VEX-R; Fox ve Leavitt, 1995) Türkçe’ye çevrilmiş ve veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Şiddete Maruz Kalma Ölçeği (ŞMKÖ), 22 maddeden oluşan, çocukların evde, okulda ve mahallelerinde ne sıklıkta, hafif ve ciddi düzeydeki şiddet olaylarına tanık olduklarını ve maruz kaldıklarını, bireysel görüşme (mülakat) yolu ile ölçen resimli bir ölçme aracıdır (Şekil 1). Ölçeği geliştiren araştırmacılar, ölçeği cevaplayacak olan çocukların kendilerini karşı cinsten bir karakterin yerine koyamaması olasılığına karşı her iki cinsiyet için de farklı sürümler hazırlamış ve ölçekteki karaktere hem kızlara hem de erkeklere verilen bir isim olan “Chris” ismini seçmişlerdir. Ölçeğin ana karakteri (Chris) maddelerden sekizinde şiddet olaylarına tanıklık ederken altısında ise, şiddete doğrudan maruz kalmaktadır. VEX’in anaokulu seviyesinde ölçtüğü 13 şiddet olayı şunlardır: bağırma, bir şeyler fırlatma, itme, kovalama, tokatlama, dövme, popoya şaplak atılması, bir şeyler çalma, silahla ya da bıçakla tehdit etme, bıçaklama, ateş etme, tutuklanma, uyuşturucu satışı. Ölçekte ayrıca üç tane puanlanmayan nötr madde bulunmaktadır. Bu maddelerin (televizyon seyretmek, alışverişe gitmek ve dondurma yemek) eklenmesinin üç nedeni vardır: (a) çocukların soruları ne derece anladıklarını sınamak ve böylece ölçeğin geçerliği ile ilgili sorunları azaltmak, (b) yüksek travma yaratabilecek sorulardan önce psikolojik bir mola vermek ve (c) çocukların farklı sıklıklarda yaptığı zararsız olayları ölçmektir.

Şekil 1. Örnek madde

Mülakat sırasında öncelikle çocuklara her bir madde için hazırlanmış olan resmin açıklaması yapılır. Her bir resmin altında, içindeki civa seviyesi (hiçbir zaman = 1, bir kere = 2, bir kaç kere = 3 ve bir çok kere = 4) 4'lü derecelendirme ölçeğini yansıtacak biçimde boyanmış, dört termometre resmi gösterilir ve çocukların her bir olay için bu derecelendirme ölçeğini (Şekil 2) kullanarak ne sıklıkla bu olaya maruz kaldıklarını belirtmeleri istenir. Ölçekteki tüm maddelere verilen cevapların sayısal değerlerinin toplanması ile toplam şiddete maruz kalma puanı; 1, 3, 5, 7, 9, 11, 21 numaralı maddelere verilen cevapların sayısal değerlerinin toplanması ile hafif düzeyde şiddete tanık olma alt ölçek puanı; 2, 4, 6, 8, 10, 12, 22 numaralı maddelere verilen cevapların sayısal değerlerinin toplanması ile hafif düzeyde şiddete kurban olma alt ölçek puanı; 13, 15, 17, 18, 19, 20 numaralı maddelere verilen cevapların sayısal değerlerinin toplanması ile ciddi düzeyde şiddete tanık olma alt ölçek puanı; 14 ve 16 numaralı maddelere verilen cevapların sayısal değerlerinin toplanmasıyla ise ciddi düzeyde şiddetin kurbanı olma alt ölçek puanı hesaplanmaktadır. Ayrıca her bir madde için şiddet olaylarının nerede, ne zaman ve kiminle birlikte gerçekleştiğini soran açık uçlu sorular bulunmaktadır. Bu soruların eklenmesinin nedeni resimlerle tarif edilen ve sorulmak istenen durumun çocuklar tarafından doğru anlaşılıp anlaşılmadığını sınamaktır.

Şekil 2. Derecelendirme ölçeği

Fox ve Leavitt'in (1995) Washington şehir merkezinde, düşük sosyo-ekonomik seviyeye mensup azınlık grubu örnekleminde (n=73) yürüttüğü araştırmasında Şiddete Maruz Kalma Ölçeği'nin iç tutarlılık katsayısını .80 ile .86 arasında bulmuştur. Shahinfar, Fox ve Leavitt (2000) ise şehir merkezinde yaşayan, okul öncesi yaşlardaki azınlık grubu çocuklarından oluşan bir örnekleme yürüttükleri araştırmalarında, Şiddete Maruz Kalma Ölçeği'nin gözden geçirilmiş formunun iç tutarlılık katsayısını .72 ile .86 arasında bulmuşlardır. Şiddete Maruz Kalma Ölçeği'nin geçerliğine ilişkin istatistiksel bir veri yoktur ancak ölçeği geliştiren araştırmacılar 3 tane nötr madde ekleyerek ölçeğin geçerliğini arttırmayı amaçlamışlardır.

Şiddete Maruz Kalma Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması

Şiddete Maruz Kalma Ölçeği'nin Türkçe'ye çeviri ve uyarlama çalışmalarının yapılması için ilk olarak ölçeğin yazarlarından izin alınmıştır. Ölçekteki resimlerin Türk çocuklarına uygun olup olmadığının değerlendirilmesi için çocuklarla psikolojik danışma konusunda uzman bir öğretim üyesinden görüş alınmıştır. Uzman görüşü sonucunda resimlerin Türk kültürüne uygun olduğuna, Türkiye'deki okul öncesi çocukların resimleri, ölçeğin sorularını ve cevaplama şeklini rahatlıkla anlayabileceğine, dolayısıyla ölçeğin Türkçe formunda bu yönde bir değişiklik yapılmasına gerek olmadığına karar verilmiştir. Daha sonra, Psikoloji ve Psikolojik Danışma alanında uzman, iyi derecede İngilizce bilen üç akademisyen tarafından ölçeğin çevirisi yapılmıştır. Çeviriler, orijinal maddelerle birlikte Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi'nde bu konuda uzman bir öğretim üyesine

verilmiş ve maddeler için en uygun ifadeler belirlenmiştir. Yapılan bu çevirinin orijinal maddelerdeki anlamı yansıtmayı yansıtmadığına karar verebilmek için ayrıca tekrar çeviri (back translation) yöntemine başvurulmuştur. Ölçekteki resimlerde çocukların özdeşim kurması beklenen karakter için orijinal ölçekte izlenen yol takip edilmiş ve Türkiye’de hem kızlara hem de erkeklere verilen “Deniz” ismi seçilmiştir.

Şiddete Maruz Kalma Ölçeği’nin Türkçe formunda 2 madde çeviri ve içerik açısından sorun yarattığı için çıkarılmıştır (örn. Kaç kez bir çocuğun poposuna şaplak atıldığını gördün?). Ölçeğin son hali, 20 maddeden oluşan 4’lü Likert tipi resimli bir ölçektir. Şiddete Maruz Kalma Ölçeği’nin 20 maddelik son halinin hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .92’dir. Şiddete Maruz Kalma Ölçeği’nin orijinal formunda her bir maddenin ardından o maddede bahsedilen şiddet olaylarının nerede, ne zaman ve kiminle birlikteyken gerçekleştiğini soran açık uçlu sorular bulunmaktadır. Bu sorular ölçeğin Türkçe formunda da aynen muhafaza edilmiştir; zira bu soruların sorulmasının nedeni resimle tarif edilen ve sorulmak istenen asıl sorunun çocuklar tarafından doğru anlaşılıp anlaşılmadığını sınamaktır.

İşlem

Bu çalışmada öncelikle çocukların devam ettiği anaokullarının yöneticilerinden ve öğretmenlerinden daha sonra ise katılımcıların yaşlarının küçük olması nedeniyle çocukların ailelerinden izin alınmıştır. Verilerin toplanması için önceden randevular alınmış ve araştırmacıdan biri tarafından her bir çocukla 15-20 dakika süren mülakatlar yapılmıştır. Çocuklarla bire bir mülakat yöntemiyle veri toplanan çalışmalarda araştırmacı ve çocuk arasındaki ilişki önemli olduğundan ilk 5 dakika çocukların isimlerinin öğrenilmesine ve araştırmayla ilgili yapılandırmaya ayrılmıştır. Daha sonra ölçekteki ana karakter olan “Deniz” çocuklar ile tanıştırılmış, ölçeğin yapısı ve nasıl cevaplandırılacağıyla ilgili bilgiler ölçek eğitim sayfası gösterilerek anlatılmıştır.

“Şimdi sana ismi Deniz olan bir çocukla ilgili bazı resimler göstereceğim. Her defasında yeni bir resim gösterip o resimde neler olup bittiğini söyleyeceğim. Daha sonra sana, Deniz’in gördüğüne benzer, senin de görmüş olabileceğin ya da Deniz’in başına gelen ve senin de başına gelmiş olabilecek şeyler hakkında bazı sorular soracağım. Her bir soru için; asla, bir kez, birkaç kez, ya da bir çok kez seçenekleri arasından bir yanıt seçmeni istiyorum.”

- Resimli Likert gösterilir ve anlatılır.

- Puanlanmayan ölçek eğitim sayfası gösterilir ve soru sorulur.

Ölçekte anlatılanların ve sorulan soruların gerçek hayatta ilgili olduğu katılımcı çocuklara özellikle hatırlatılmıştır.

“Şimdi sana Deniz’in gerçekten gördüğü ya da başına gelen şeylerle ilgili bazı resimler göstereceğim. Bunlar Deniz’in hayal ettiği ya da uydurduğu şeyler değil. Bunlar Deniz’in duyduğu ya da TV’de, sinemada ya da video’da izlediği şeylerle ilgili hikayeler de değil; Bu resimler Denizin gerçek hayatta gördüğü ya da başına gelen şeyleri göstermektedir.”

Bu çalışmada, çocuklara “bağırma, bir şey fırlatma, itme, kovalama, tokatlama, dövme, bir şey çalma, silahla ya da bıçakla tehdit, bıçaklama, ateş etme, tutuklama, uyuşturucu satışı” olaylarına tanık olup olmadıkları ve “bağırma, bir şey fırlatma, itme, kovalama, tokatlama, dövme, bir şey çalma, silahla ya da bıçakla tehdit ” olaylarının kurbanı olup olmadıkları sorulmuştur. Bazı maddelerin “bıçaklama, ateş etme, tutuklama, uyuşturucu satışı” içerdiği olayların kurban olma boyutunda sorulmamasının nedeni ise yaşlarından dolayı böyle bir deneyimlerinin olması olasılığının oldukça düşük olması ve maddelerin resimli anlatımlarının çocuklar üzerinde travmatik bir etki yaratma olasılığını önlemektir.

Olumlu yanıt alınan her soru için mülakatı yapan araştırmacı, olayın nerede olduğu, olaydaki çocuğun kim olduğu ve ne zaman olduğuyla ilgili birbirini takip eden sorular sormuş ve yapılandırılmamış cevaplar almıştır.

BULGULAR

Çocukların ölçek sorularına verdikleri yanıtlar evde, okulda ve mahallede a) hafif düzeyde şiddetin (“bağırma, bir şey fırlatma, itme, kovalama, tokatlama, dövme”) tanığı olma, b) hafif düzeyde şiddetin kurbanı olma, c) ciddi düzeyde şiddetin (“bir şey çalma, bıçak-silah doğrultma, bıçaklama, silah ile ateş etme, tutuklama, uyuşturucu satışı”) tanığı olma ve d) ciddi düzeyde şiddetin (“bir şey çalma, bıçak-silah doğrultma) kurbanı olma (Raviv ve ark., 2001) şeklinde dört gruba ayrılmıştır.

En az “bir kere” şiddete maruz kaldığını ifade eden katılımcı çocukların sayıları cinsiyete göre incelenmiş, bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. En Az “Bir Kere” Şiddete Maruz Kaldığını İfade Eden Çocukların Cinsiyete Göre Dağılımları

	Kız (n=34)		Erkek (n=28)		Toplam (n=62)	
	Tanık	Kurban	Tanık	Kurban	Tanık	Kurban
Hafif düzeyde şiddet						
1. Bağırma	32	29	28	28	60	57
2. Bir şey fırlatma	33	25	28	28	61	53
3. İtme	31	21	28	27	59	48
4. Kovalama	26	19	28	25	54	44
5. Tokatlama	27	10	27	18	54	28
6. Dövme	15	6	25	13	40	19
Ciddi düzeyde şiddet						
7. Bir şey çalma	10	16	17	22	27	38
8. Bıçak/silah doğrultma	6	0	11	1	17	1
9. Bıçaklama	1	-	1	-	2	-
10. Silah ile ateş etme	0	-	3	-	3	-
11. Tutuklama	7	-	13	-	20	-
12. Uyuşturucu satışı	0	-	0	-	0	-

Tablo 2’de görüldüğü gibi, katılımcı çocukların hem tanık hem de kurban olarak hafif düzey şiddete, ciddi düzey şiddetten daha fazla maruz kaldıklarını ifade ettikleri bulunmuştur. Bir şey fırlatma, bağırma, itme, kovalama ve tokatlama davranışlarının katılımcıların büyük bir çoğunluğu tarafından hem tanık hem de kurban olarak rapor edildiği görülmektedir. Ayrıca, “bir şey çalma”, “tutuklama” ve “bıçak/silah doğrultma” gibi ciddi düzeyde şiddet olaylarına tanık olanların sayısının hafif düzey şiddet olaylarına tanık olanların sayısından daha az rapor edildiği görülmüştür.

Katılımcıların ŞMKÖ’nün alt ölçeklerinden (hafif düzey şiddete tanık olma, hafif düzey şiddetin kurbanı olma, ciddi düzeyde şiddete tanık olma ve ciddi düzeyde şiddetin kurbanı olma) ve toplamından elde ettikleri puanların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları cinsiyete göre hesaplanmış ve Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların ŞMKÖ Puanlarının Cinsiyete Göre Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	$\bar{X}$			SS		
	Kız (n=34)	Erkek (n=28)	Toplam (n=62)	Kız (n=34)	Erkek (n=28)	Toplam (n=62)
ŞMKÖ Puanları						
Hafif düzeyde şiddete tanık olma	17.59	20.89	19.08	4.69	3.17	4.37
Hafif düzeyde şiddetin kurbanı olma	13.50	17.71	4.71	3.29	3.17	4.61
Ciddi düzeyde şiddete tanık olma	4.76	5.78	5.23	2.99	2.89	1.42
Ciddi düzeyde şiddetin kurbanı olma	4.50	5.07	4.76	3.14	3.03	0.76
Toplam ŞMKÖ	35.97	44.54	39.84	4.32	4.40	8.82

Katılımcıların ŞMKÖ'nün alt ölçeklerinden (hafif düzey şiddete tanık olma, hafif düzey şiddetin kurbanı olma, ciddi düzeyde şiddete tanık olma ve ciddi düzeyde şiddetin kurbanı olma) ve toplamından elde ettikleri puanların cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği t-testi ile incelenmiştir. Şiddete maruz kalma toplam puanının (t (60)=- 4.323; p<.01) ve bütün alt ölçek puanlarının [hafif düzeyde şiddete tanık olma (t (60)=-3.177; p<.05), hafif düzey şiddetin kurbanı olma (t (60)=- 3.993; p<.01), ciddi düzeyde şiddete tanık olma (t (60)=-2.998; p<.05) ve ciddi düzeyde şiddetin kurbanı olma (t (60)=-3.148; p<.05)] cinsiyete göre anlamlı düzeyde fark gösterdiği bulunmuştur. Bulgular, erkek katılımcıların ŞMKÖ toplam ve alt ölçek puan ortalamalarının kız katılımcıların puan ortalamalarından daha yüksek olduğunu; bir başka deyişle, daha fazla şiddete tanık ve kurban olduklarını göstermektedir.

Katılımcıların ŞMKÖ'nün alt ölçeklerinden (hafif düzey şiddete tanık olma, hafif düzey şiddetin kurbanı olma, ciddi düzeyde şiddete tanık olma ve ciddi düzeyde şiddetin kurbanı olma) ve toplamından elde ettikleri puanların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları yaşa göre hesaplanmış ve Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların ŞMKÖ Puanlarının Yaşa Göre Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	$\bar{X}$			SS		
	3-4 yaş (n=33)	5-6 yaş (n=29)	Toplam (n=62)	3-4 yaş (n=33)	5-6 yaş (n=29)	Toplam (n=62)
ŞMKÖ Puanları						
Hafif düzeyde şiddete tanık olma	17.18	21.24	19.08	3.92	3.86	4.37
Hafif düzeyde şiddetin kurbanı olma	13.42	17.66	15.40	4.12	4.14	4.61
Ciddi düzeyde şiddete tanık olma	4.88	5.62	5.23	1.24	1.52	1.42
Ciddi düzeyde şiddetin kurbanı olma	4.61	4.93	4.76	.56	.92	0.76
Toplam ŞMKÖ	35.87	44.34	39.84	4.27	4.24	8.82

Katılımcıların ŞMKÖ'nün alt ölçeklerinden (hafif düzey şiddete tanık olma, hafif düzey şiddetin kurbanı olma, ciddi düzeyde şiddete tanık olma ve ciddi düzeyde şiddetin kurbanı olma) ve toplamından elde ettikleri puanların yaşa göre farklılık gösterip göstermediği t-testi ile incelenmiştir. Şiddete maruz kalma toplam puanının (t (60) =- 4.273; p<.01) hafif düzeyde şiddete tanık olma (t (60)=-4.095; p<.01), hafif düzey şiddetin kurbanı olma (t (60)=- 4.026; p<.01), ciddi düzeyde şiddete tanık olma (t (60)=- 2.111; p<.05) puanlarının yaşa göre anlamlı düzeyde fark gösterdiği, ciddi düzeyde şiddetin kurbanı olma puanının ise yaşa göre anlamlı düzeyde fark göstermediği bulunmuştur. Bulgular, 5-6 yaş grubundaki katılımcıların ŞMKÖ toplam ve alt ölçek puan ortalamalarının 3-4 yaş grubundaki katılımcıların puan ortalamalarından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle, büyük çocukların daha fazla şiddete tanık ve kurban olduklarını söylemek mümkündür.

Katılımcı çocukların tanık ya da kurban olmak sureti ile maruz kaldıklarını rapor ettikleri şiddet olaylarının toplam sayısı ve cinsiyete göre dağılımları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Kız ve Erkek Çocukların Maruz Kaldıklarını İfade Ettikleri Hafif ve Ciddi Düzeyde Şiddet Olaylarının Sayısı

	Hafif düzeyde şiddet		Ciddi düzeyde şiddet	
	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Tanık	244	316	24	46
Kurban	176	239	16	23

Tablo 5 incelendiğinde, bu yaş grubundaki çocuklar için göz ardı edilmeyecek oranda şiddet olayının rapor edildiği görülmektedir. Erkek katılımcıların sayısı kız katılımcılara göre daha az olmasına rağmen, rapor ettikleri hafif düzey ve ciddi düzey şiddet olaylarının sayısının, kız katılımcıların rapor ettiği şiddet olaylarının sayısından daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca, katılımcıların tanık oldukları şiddet olaylarının sayısının kurban oldukları şiddet olaylarının sayısından daha fazla olduğu görülmektedir.

Katılımcı çocukların rapor ettikleri (en az “bir kere” ve/ya daha fazla) şiddet olaylarının yaşandığı ortama göre dağılımları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. ŞMKÖ’de Rapor Edilen Toplam Şiddet Olaylarının Şiddet Ortamına Göre Sayıları

	Ev		Okul		Mahalle	
	Tanık	Kurban	Tanık	Kurban	Tanık	Kurban
Hafif düzeyde şiddet						
1. Bağıрма	30	27	58	47	57	53
2. Bir şey fırlatma	12	8	51	36	56	48
3. İtme	4	1	42	33	56	41
4. Kovalama	0	2	38	28	48	37
5. Tokatlama	1	0	14	6	47	27
6. Dövme	0	0	9	4	37	17
Ciddi düzeyde şiddet						
7. Bir şey çalma	0	0	9	14	21	25
8. Bıçak/silah doğrultma	0	0	1	0	15	0
9. Bıçaklama	0	-	0	-	2	-
10. Silah ile ateş etme	0	-	0	-	3	-
11. Tutuklama	0	-	0	-	19	-
12. Uyuşturucu satışı	0	-	0	-	0	-

Tablo 6’da görüldüğü gibi, bağıрма, bir şey fırlatma, itme, kovalama, tokatlama, dövme gibi hafif düzeyde şiddet olaylarının ev, okul ve mahalle ortamlarındaki oranının, ciddi düzeyde şiddet olaylarının oranından daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca, çocukların hafif düzey şiddete daha çok mahalle ve okul ortamında maruz kaldıkları gözlenmektedir. Ev ortamında, ciddi düzeyde şiddete tanık ya da kurban olduğunu ifade eden herhangi bir çocuk görülmezken, mahalle ortamında, uyuşturucu satışı haricindeki bütün olaylara tanık olduklarını ifade eden çocukların olduğu görülmektedir. Bu olaylardan “bir şey çalma” ve “tutuklama” mahalle ortamında en yüksek oranda rapor edilen iki şiddet olayıdır. Çocukların ciddi düzey şiddet olaylarından yalnızca “bir şey çalma” olayına hem tanık hem de kurban olarak maruz kaldıkları görülmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu betimsel araştırmada okul öncesi çocukların hafif ve ciddi düzeydeki şiddete ne derece tanık oldukları ve doğrudan maruz kaldıkları incelenmiştir. Genel olarak bulgular, 3-6 yaş grubu çocukların oldukça fazla sayıda hafif ve ciddi düzey şiddet olayını rapor ettiklerini göstermiştir. Ülkemizde okul öncesi çocukların şiddete ilişkin algıları konusunda yayınlanmış bir çalışmaya henüz rastlanmadığından böylesi bir sonucu benzer çalışmaların bulgularıyla karşılaştırmak mümkün değildir. Ancak bu bulgunun özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde küçük yaş örnekleriyle yürütülen çalışmaların bulgularıyla tutarlılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Örneğin Richters ve Martinez'in (1993) 1. ve 2. sınıfa devam eden öğrencilerle yürüttükleri bir araştırmada örneklem grubunun yüzde 61'i, çevrelerinde şiddet olaylarına tanık olduklarını rapor etmişlerdir. Benzer bir biçimde, Shahinfar, Fox ve Leavitt (2000), okul öncesi çocuklar ve ebeveynleriyle yaptıkları bir araştırmada çocukların %78.1'inin şiddete maruz kaldığını ifade ettiğini belirtmektedir.

Bu çalışmada okul öncesi çocukların fazla sayıda şiddet olayına maruz kaldıklarını rapor etmeleri toplumsal şiddetin küçük yaş grubundaki çocukların da yaşantılarının bir parçasını oluşturduğuna işaret etmesi açısından oldukça düşündürücüdür. Ancak bu bulguyu değerlendirirken ilgili alan yazında okul öncesi örnekleminden öz değerlendirme yolu ile veri toplanmasının güvenilirliğine ilişkin tartışmaları da göz önünde bulundurmak gerekir. Okul öncesi çocukların bilişsel gelişiminin yetersiz olduğunun düşünülmesi, çocukların kendi başlarına gelmeye bile tekrar tekrar duydukları bazı şiddet olaylarının zihinsel imgelerini yaratma eğiliminde olmaları ve bunları cevaplarına yansıtma olasılıkları (Margolin ve Gordis, 2000) bu yaş örneklemeyle yürütülen araştırmalar için sıklıkla vurgulanan sınırlılıklardır. Bazı araştırmacılar ölçme aracının içeriğinin, çocuğun zihin kapasitesinin ve yatkınlığının güvenilir sonuçlar elde etmek açısından önemli olduğunu (Eder, 1989), bazıları ise çocuğun hazır bulunuşluğunun, zekasının ve motivasyonunun önemli olduğunu (Hasher ve Zacs, 1984) vurgulamaktadır. Woolley (1998) ise üç yaşında çocukların gerçek ile fantezi/ hayal ayrımını yapabilme becerilerini kazandığını ve bu becerinin devam eden 5 yılda giderek geliştiğini ifade etmektedir. Bu çalışmada ise, çocukların hayal ürünü ya da medyada geçen olayları rapor etmelerini engellemeye yönelik maddeleri ve soruları içeren bir ölçek kullanılmış, üç yaşından küçük çocuklar örnekleme dahil edilmemiş ve mülakat sırasında cevap vermekte zorlanan ya da çelişkili yanıt veren çocukların formları analizlerde kullanılmamıştır. Dolayısıyla alan yazında vurgulanan yaş grubunun yeterliliğine ilişkin tartışmalar göz önüne alınarak, çocukların gerçekten maruz kaldıkları olayları rapor etmeleri bir ölçüde sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak, Shahinfar, Fox ve Leavitt'in (2000) de ifade ettiği gibi, araştırmanın bu bulgusunun, şiddet olayının gerçekte var olup olmamasından ziyade çocukların şiddeti algılamalarını sağlayan en azından bazı çevresel (ev, okul, mahalle) uyaranların varlığına işaret etmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmanın bir diğer bulgusu da, okul öncesi çocukların okul ve mahalle ortamında daha fazla sayıda hafif düzeyde şiddete maruz kaldığını göstermektedir. Benzer çalışmaların yapıldığı diğer ülkelerde de (örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, İsrail) hafif düzey şiddet olaylarının, ciddi düzey şiddet olaylarına göre daha sıklıkla rapor edildiği görülmektedir (Benbenishti ve ark., 1998; Raviv ve ark., 1999; Raviv ve ark., 2001, Shahinfar ve ark., 2000). Ayrıca, bu çalışmada çocukların rapor ettikleri ciddi düzey şiddet olaylarının hemen hemen hepsinin mahalle ortamında gerçekleştiği bulunmuştur. Özellikle birşey çalma, bıçak-silah doğrultma ve tutuklama olaylarına yüksek oranlarda tanık oldukları ortaya çıkmıştır. Bu bulgu anaokulu öğretmenleri ile yapılan ön görüşmeler sırasında alınan bilgiler doğrultusunda şu şekilde yorumlanabilir. Araştırmanın yürütüldüğü okulların bulunduğu mahalle daha çok alt sosyo ekonomik seviyeye mensup ailelerin ikamet ettiği, işsizliğin yoğun olarak gözlendiği bir mahalledir. Alan yazında da özellikle şehirlerde yoksulluğun ve işsizliğin yoğun olarak gözlendiği (dezavantajlı) bölgelerde yaşayan çocukların şiddete maruz kalma ve şiddet davranışı gösterme risklerinin daha fazla olduğunu rapor eden pek çok araştırma mevcuttur (Attar ve ark., 1994; O'Moore, Kirkham ve Smith, 1997; Whitney ve Smith, 1993; Winslow ve Shaw, 2007). Dolayısıyla, bu çalışmanın katılımcılarının yaşları küçük de olsa ciddi düzeyde şiddet olaylarına tanık olmalarını şiddete ilişkin çalışmalarda önemli bir faktör olarak ifade edilen yaşadıkları ve okula devam ettikleri mahalle faktörü ile açıklamak mümkün gözükmemektedir (Ingoldsby ve Shaw, 2002).

Ayrıca, bu araştırmada, 3-4 ve 5-6 yaş grup çocuklarının şiddete maruz kalma düzeyleri karşılaştırılmış ve 5-6 yaş grubu çocukların daha fazla hafif ve ciddi düzey şiddetin tanığı ve hafif düzey şiddetin kurbanı olduklarını rapor ettikleri görülmüştür. Alan yazında da ifade edildiği gibi 5-6 yaş grubu çocukların daha uzun süre arkadaşlarıyla etkileşim içinde olmaları ve göreceli olarak daha az yetişkin denetiminde oyun oynamaları (Winslow ve Shaw, 2007) onların hem okul hem de mahalle ortamındaki şiddet olaylarına daha fazla maruz kalmalarına zemin sağlayabilmektedir.

Araştırmada diğer bir bulgu olarak da hem toplam şiddete maruz kalma hem de hafif düzey şiddete tanık olma, ciddi düzeyde şiddetin kurbanı olma, hafif düzey şiddetin kurbanı olma, ciddi düzeyde şiddete tanık olma alt boyutlarında erkeklerin kızlara oranla daha fazla şiddete maruz kaldıkları bulunmuştur. Alan yazında da, erkek öğrencilerin, kız öğrencilere göre daha fazla şiddet olayına tanık ya da kurban olma ihtimallerinin daha fazla olduğu bir çok defa belirtilmiştir (Alikashifoğlu, Erginöz, Ercan, Uysal, Kaymak ve İlter, 2004; Elliot, 1994; Deveci, Açık ve Ayar, 2007; Kapçı, 2004; Olweus, 1993; Özcebe, Üner ve Çetik, 2006; Pekel, 2004; Yurtal ve Cenkseven, 2006). Bu durum, erkeklerle kızların kullandıkları başatma stratejilerindeki farktan ya da sosyal öğrenme kuramının öngördüğü gibi erkeklerin saldırgan davranışlarının pekiştirilmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Sonuç olarak, alan yazında, hafif ve ciddi düzey şiddet terimleri genellikle yetişkinlerle yapılan çalışmalar için kullanılan terimlerdir. Ancak, şiddetin düzeyi hafif bile olsa sürekli olarak bu şiddete maruz kalmak çocuklar için oldukça travmatize edici olabilir (Raviv ve ark., 2001). Bu bağlamda, okul öncesi çocuklarının da risk altında oldukları ve şiddet konusunda yapılan çalışmalarda bu grubun göz ardı edilmemesi gerektiğini söylemek mümkündür. Ayrıca, şiddete maruz kalma ile ilgili olarak çoğunlukla ergenler üzerinde yapılan pek çok araştırma (Farrell ve Sullivan, 2004; Margolin, Gordis, 2000; Osofsky, 1999) ergenlerin şiddete maruz kalmaları ile problem davranış sergilemeleri arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermektedir. Benzer bir biçimde, Crick ve Dodge'da (1994) Sosyal Bilgi İşleme Modelinde (Social Information-Processing Model) geçmiş deneyimlerin bilişsel şemaları, inanç sistemlerini ve tutumları şekillendirmek kaydıyla çocukların saldırgan davranış göstermelerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Tüm bu bilgiler göz önüne alındığında, önleyici çalışmalar literatüründe de (Bandura, 1986; Foster, 2000) belirtildiği üzere daha küçük yaş gruplarından başlamak sureti ile yürütülecek olan çalışmaların ileriki yaşlarda ortaya çıkabilecek olan problem davranışların önlenmesine yardımcı olacağı söylenebilir.

Türkiye'de, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 3-6 yaş grubu çocukların farklı düzeylerdeki şiddet olaylarına ne derece tanık ve kurban olduklarının araştırılması açısından bu çalışmanın önemli bir katkı sağlayacağı ve aynı zamanda bu yaş grubunda yürütülecek olan daha sonraki çalışmalara rehberlik edeceği düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışmanın bulguları, uygun ölçme aracı kullanıldığı takdirde, okul öncesi çocuklarının da şiddetle ilgili deneyimlerini ölçmenin mümkün olabileceğini göstermiştir. Diğer taraftan, çocuklardan sadece öz değerlendirme yolu ile veri toplanması bu çalışmanın bir sınırlılığıdır. Bu çalışmada çocuklarla yapılan mülakatlara ek olarak ebeveynlerle de görüşmeler yapılması planlanmıştır. Ancak çocukların bazılarını okuldan anneleri, bazılarını babaları, bazılarını da başka akrabaları aldığı için yapılan bu görüşmelerde istenen amaca ulaşılamamıştır. Ayrıca bu görüşmeler akşam saatlerinde yapıldığı için ebeveynler aceleci davranmışlar, dolayısıyla yapılan bu görüşmeler hem sayıca hem de verdikleri bilgiler açısından yetersiz olmuştur. İleriki çalışmalarda ailelerden ve öğretmenlerden de veri toplama yoluyla çocukların rapor ettiği şiddet olaylarının gerçekliğini sınamak ve farklı kaynaklardan elde edilecek verileri karşılaştırmak bu sınırlılığı ortadan kaldıracaktır. Ayrıca, bu çalışma küçük bir örnekleme gerçekleştirilmiştir. Gelecekte daha geniş ve farklı örneklemlerle bu çalışmanın tekrarlanmasının daha sağlıklı sonuçlar vereceği ve bulgularının genellenebilirliği açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alikaşifoğlu, M., Erginöz, E., Ercan, O., Uysal, O., Kaymak, D.A. ve İltter, O. (2004). Violent behaviour among Turkish high school students and correlates of physical fighting. *European Journal of Public Health*, 14, 173-177.
- Akbaba Altun, S., Yerin Güneri, O. ve Erdur Baker, Ö. (2006). Basındaki yansımaları ile okulda şiddet. *Eğitim Araştırmaları Dergisi (EJER)*, 24, 12-21.
- Atik, G. (2006). The role of locus of control, self-esteem, parenting style, loneliness, and academic achievement in predicting bullying among middle school students (İlköğretim ikinci kademe öğrencileri arasındaki zorbalık davranışını yordamada denetim odağı, benlik saygısı, aile stili, yalnızlık ve akademik başarının rolü). *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Attar, B.K., Guerra, N.G. ve Tolan, P.H. (1994). Neighborhood disadvantage, stressful life events, and adjustment in urban elementary-school children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 23, 391-400.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A social Cognitive Theory*. Englewood cliffs, N.J.: Prenticehall.
- Benbenişti, R., Zeira, A., ve Astor, R. (1998). Violence in the Israeli school system (Research report). The Hebrew University, Jerusalem: School of Social Work.
- Bilir, Ş., Arı, M., Dönmez, N. B., Atik, B., ve San, P. (1991). Türkiye'nin 16 ilinde 4-12 yaşlar arasındaki 50.473 çocuğa fiziksel ceza verme sıklığı ve buna ilişkin problem durumlarının incelenmesi. *Aile ve Toplum*, 1(1), 57-70.
- Bower, G.H., ve Sivers, H. (1998). Cognitive impact of traumatic events. *Development and Psychopathology*, 10, 625-653.
- Crick, N. R., Casas, J. F., ve Ku, H. (1999). Physical and relational peer victimization in preschool. *Developmental Psychology*, 35, 376-385.
- Crick, N.R. ve Dodge, K.A. (1994). A review and reformulation of social information-processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74-101.
- Çocuk Suçular Raporu (2006). Ankara Ticaret Odası. 10.09.2008 tarihinde <http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=412> adresinden alınmıştır
- Deveci, S.E., ve Açıık, Y. (2002). İlköğretim öğrencilerinin fiziksel şiddete maruziyetleri ve yaklaşımları. 06.08.2008 tarihinde http://www.dicle.edu.tr/talks/m9_29.htm adresinden alınmıştır.
- Deveci, S.E., Açıık, Y. ve Ayar, A. (2007). A survey rate of victimization and attitudes towards physical violence among school-aged children in Turkey. *Child: Care, Health and Development*, 34(1), 25-31.
- Dishion, T.J., Andrews, D.W., Kavanagh, K., ve Soberman, L.H. (1996). "Preventive Interventions for High-Risk Youth: The Adolescent Transitions Program." In R. D. Peters ve R. J. McMahon (eds.), *Preventing Childhood Disorders, Substance Abuse, and Delinquency: Prevention and Early Intervention Approaches*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorba davranışlarının araştırılması ve bir önleyici program modeli*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Durant, R.H., Barkin, S., ve Krowchuk, D.P. (2001). Evaluation of a peaceful conflict resolution and violence prevention curriculum for sixth-grade students. *Journal of Adolescent Health*, 28, 386-393.
- Eder, R. (1989). The emergent personologist: the structure and comment of 3^{1/2}, 5^{1/2}, 7^{1/2} year olds' concepts of themselves and other persons. *Child Development*, 58, 1044-1050.
- Elliott, D.S. (1994). Serious violent offenders: Onset, developmental course, and termination—The American Society of Criminology 1993 presidential address. *Criminology*, 32, 1-21.
- Farrell, A. D. ve Sullivan, T.N. (2004). Impact of witnessing violence on growth curves for problem behaviors among early adolescents in urban and rural settings. *Journal of Community Psychology*, 32, 505-525.
- Foster, D.A. (2000). *The conflict resolution-training program in a rural, multicultural, elementary school*. Unpublished master's thesis. California State University, Fresno. 06.12.2006 tarihinde <http://www.lib.umi.com/dissertations/> adresinden alınmıştır.
- Fox, N.A. ve Leavitt, L.A. (1995). The Violence Exposure Scale for Children - VEX (preschool version). College Park: Department of Human Development, University of Maryland.
- Garbarino, J., Kostelnky, K., ve Dubrow, N. (1991). No place to be a child. Lexington, MA: Lexington Books.
- Guterman, N.B., Cameron, M., ve Staller, K. (2000). Definitional and measurement issues in the study of community violence among children and youth. *Journal of Community Psychology*, 28, 1-17.
- Hasher, L., ve Zacs, R.T. (1984). Automatic processing of fundamental information: The case of frequency of occurrence. *American Psychologist*, 39, 1372-1388.
- Ingoldsby, E.M. ve Shaw, D.S. (2002). Neighborhood contextual factors and early-starting antisocial pathways. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 5(1), 21-55.
- Kapçı, E.G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Karaman-Kepenekçi, Y. ve Çınkır, Ş. (2001). Lise Düzeyinde Öğrenciler Arasında Kabagüç. *Yayınlanmamış Araştırma Raporu*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Kliwer, W., Lepore, S.J., Oskin, D. ve Johnson, P. (1998). The role of social and cognitive processes in children's adjustment to community violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(1), 199-209.
- Kochenderfer, B.J. ve Ladd, G.W. (1996). Peer victimization: Cause or consequence of school maladjustment? *Child Development*, 67(4), 1305-1317.
- Leaf, S. (2001). Psychologists offer successful strategies for reducing school violence. *Health & Medicine Week* 5, 4-5.
- Margolin, G. ve Gordis, E.B. (2000). The effects of family and community violence on children. *Annual Review of Psychology*, 51, 445-479.

- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Cambridge, MA:Blackwell. ED 384 437.
- O'Moore, A.M., Kirkham, C., & Smith, M. (1997). Bullying behaviour in Irish schools: A nationwide study. *Irish Journal of Psychology, 18*(2), 141-169.
- Osofsky, J.D. (1995). The effects of exposure to violence on young children. *American Psychologist, 50*, 782-788.
- Osofsky, J.D. (1999). The impact of violence on children. *Future of Children, 9*, 33-49.
- Özcebe, H., Üner S., ve Çetlik, H. (2006), "Adolesanlarda Şiddet Davranışları (Üç Lise, Ankara, 2004), Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler, Uluslararası Katılımlı Sempozyum, Bildiri Özetleri, İstanbul, <http://iogm.meb.gov.tr/siddetveokul/index.htm>
- Pekel, N. (2004), "Akran Zorbalığı Grupları Arasında Sosyometrik Statü, Yalnızlık Ve Akademik Başarı Durumlarının İncelenmesi.", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pişkin, M. (2002) "Okul Zorbalığı: Tanımı, İlişkili Olduğu Faktörler ve Alınabilecek Önlemler". *Eğitim Bilimleri Dergisi, 2*(2). Ankara.
- Pişkin, M. (2006) "Akran Zorbalığı Olgusunun İlköğretim Öğrencileri Arasındaki Yaygınlığının İncelenmesi" *I. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu, 28-31 Mart 2006*, MEB VE UNICEF
- Raviv, A., Raviv, A., Shimoni, H., Fox, N.A., ve Leavitt, L.A. (1999). Children's self-report of exposure to violence and its relation to emotional distress. *Journal of Applied Developmental Psychology, 20*(2), 337-353.
- Raviv, A., Erel, O., Fox, N. A., Leavitt, L. A., Raviv, A., Dar, I., Shahinfar, A., ve Greenbaum, C. W. (2001). Individual measurement of exposure to everyday violence among elementary school children across various settings. *Journal of Community Psychology, 29*(2), 117-140.
- Richters, J.E. ve Martinez, P. (1993). The NIHM Community Violence Project I: Children as victims and witnesses to violence. *Psychiatry, Interpersonal and Biological Processes* (Special Issue), *56*(1), 7-21.
- Shahinfar, A., Fox, N.A. ve Leavitt, L.A. (2000). Preschool children's exposure to violence: Relation of behavior problems to parent and child reports. *American Journal of Orthopsychiatry, 70*(1), 115-125.
- Shahinfar, A., Kupersmidt, J.B. ve Matza, L.S. (2001). The relation between exposure to violence and social information processing among incarcerated adolescents. *Journal of Abnormal Psychology, 110* (1), 136-141.
- Stein, B.D., Zima, B.T., Elliot, M., Burnham, M.A., Shahinfar, A., Fox, N., ve Leawitt, L.A. (2001). Violence exposure among school age children in foster care: Relationship to distress symptoms. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 40*, 588-594.
- Sümer-Hatipoğlu, Z., ve Aydın, G. (1999). Incidence of violence in Turkish schools: A review. *International Journal for the Advancement of Counseling, 21*, 335- 347.
- Tarı, T., Ögel, K. ve Yılmazçetin- Eke, C. (2006). Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme. 1.Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Önlemler Tedbirler Sempozyumu. İstanbul: 28-31 Mart 2006. MEB & UNICEF.
- Woolley, J. (1998). Thinking about fantasy: Are children fundamentally different thinkers and believers from adults? *Child Development, 68*, 991-1011.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2006). İlköğretim okullarında zorbalığın incelenmesi *I. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu, 28-31 Mart 2006*, MEB VE UNICEF.
- Webster-Stratton, C. ve Taylor, T. (2001). Nipping Early Risk Factors in the Bud: Preventing Substance Abuse, Delinquency, and Violence in Adolescence Through Interventions Targeted at Young Children (0-8 Years). *Prevention Science, 2*(3), 165-192.
- White, J.A. (1995). Violence prevention in schools. *Journal of Health Education, 26* (1), 52-53.
- Whitney, I., ve Smith, P.K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational Research, 35*(1), 3-25.
- Winslow, E.B. ve Shaw, D.S. (2007). Impact of neighborhood disadvantage on overt behavior problem during early childhood. *Aggressive Behavior, 33*, 207-219.